

## ДА ОТГЛЕДАШ КСЕНОФ<sup>☹</sup>Б

*застъпническа кампания за толерантно образование*

### **Скрининг за толерантност и човешки права.**

Изследване на визуалното и текстовото съдържание на учебниците за начален етап на държавния образователен цикъл в България

Ани Маринова

София, 2015

*Проект „Да отгледаш ксенофоб - застъпническа кампания за толерантно образование“ (договор №355/ 29. 05. 2015 г.) се финансира в рамките на Програма за подкрепа на НПО в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г. ([www.ngogrants.bg](http://www.ngogrants.bg))*

## 1. Увод

**Б**укварът е специална книга. Тя е първата, която създава представата и познанията на децата за заобикалящия ги свят. Всеки буквар е чувствителен по различен начин към историческия и културния контекст на времето, в което е създаден, към социалните отношения, ценности и норми. Освен текстовете, рисунките в букварите са носители на богата и разнообразна информация. Образите, които художниците създават в тях, са най-прекия път към децата. Те въздействат повече от думите. Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка 2006 – 2015 г. подкрепя тази привилегирована роля на учебника като „основно средство, чрез което ученикът, с посредничеството на учителя, получава подредени знания по определен предмет“<sup>1</sup>.

Докладът *„Скрининг за толерантност и човешки права. Изследване на визуалното и текстовото съдържание на учебниците за начален етап на държавния образователен цикъл в България“* изследва количествените и качествените измерения на образа на „различния“ в българските учебници и учебни помагала за начален курс – хора с увреждания, представители на различни етнически, религиозни и културни малцинства. Цел на изследването е и да съпостави българските учебници и учебни помагала с тези от различни европейски държави, както и със социалните политики и приоритети на ЕС.

Основната изследователска хипотеза е, че учебното съдържание за началния етап в българския образователен цикъл не обучава децата в толерантност към различните и уязвимите групи, не ги запознава с разнообразието от етноси, раси, религии, култури, с хората с физически и умствени затруднения. Слабите места и недостатъците на училищното образование в началния курс позволяват и на практика поощряват училищното възпитание на българските деца в изключително негативни социални и морални феномени, каквито са ксенофобията и расизма.

За решаване на изследователските задачи са избрани количествени и качествени методи в социалните науки за проучване на учебното текстово и визуално съдържание. Използваните методи са наблюдение, анализ на съдържанието на документи, исторически анализ, сравнителен анализ на документи, „case study“, визуални методи.

Анализът е направен въз основа на учебници и учебни помагала от България и няколко европейски държави, издадени последните години. Използвани са учебници и

---

<sup>1</sup> Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка 2006 – 2015 г., с. 8: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=393>

учебни помагала от България, продукти на по-големите издателства в страната, като например издателство Просвета, Булвест 2000, ИК Анубис и т.н. За историческия анализ са използвани буквари и учебни помагала, издадени последните два века. За целите на изследването са дигитализирани и използвани 106 учебника и учебни помагала от България, Чехия, Македония, Финландия, Норвегия. В доклада са ползвани 132 библиографски източника.

Визуалното и текстово съдържание на българския буквар е проследено в историческа перспектива. Целта на анализа е да очертае важноста, която тази книга има в живота на българина от създаването на първия български буквар до днес, да акцентира върху ролята на буквара и читанката за оформянето на съвременния книжовен език, и не на последно място, да покаже визуалното и текстово развитие на жанра. Проследени са визуални образи и текстове в най-популярните буквари, издадени последните два века.

Скринингът на визуалното и текстово съдържание на българските учебници за началния курс има за цел да очертае проблемните области, каквито са например липсата на хора с физически и интелектуални затруднения, липсата на представители на различни етноси, раси, религии и култури, липсата на емоционална интелигентност в изображенията и др. Учебното съдържание се изследва от гледна точка на теми като лично и социално образование, демократично гражданство, образование в посока мислене в европейски и глобален контекст, мултикултурно образование, екологично образование. Анализът проследява също приоритетите на ДОО съпоставени с реално съществуващите и в употреба одобрени от Министерство на образованието и науката (МОН) учебници и учебни помагала.

Фокусираме се и върху визуалния образ в българските учебници и учебни помагала, тъй като силно впечатление прави крайно неестетичния вид на учебната литература за началния образователен курс. През последните 25 години книгоиздаването в България търпи истинска визуална катастрофа, която не подминава и учебниците и учебните помагала. Съвременният български буквар се характеризира с висока редувантност и силно подчертана традиционна фолклорно-декоративна българска стилистика. Анализът съпоставя визуалния образ на българския буквар с ДОО, касаещи графичното оформление на учебниците, а също и с графичното оформление на учебници от няколко европейски държави.

Анализът проследява и българската традиция и практика, свързана с учебното съдържание, с европейския социален модел на толерантност и мултикултурен диалог. ЕС обръща все повече внимание на образованието като фактор за постигането на икономически растеж и все по-отчетливо се оформя волята за модернизация на образованието в страните-членки.

Заклучението синтезира основните проблемни области на българските учебници и учебни помагала за началния етап на държавния образователен цикъл, одобрени от МОН и издадени в последните години, с оглед на гражданските и демократични ценности.

## **2. Българският буквар**

Българският буквар и учебна книжнина за деца в началното училище се оказва слабо изследвана тема. Изключение прави периодът на Българското възраждане. Сюжети, текстове и визуални образи по невероятен начин са документирали епохата, в която са създадени. Най-сериозното изследователско усилие за анализирането на буквара, с акцент основно върху визуалния образ, е проучването на 130 книжки, издадени през последните два века, и техните повече от 340 преиздания. „Издирването на букварите се оказва трудна задача. Дори в големите библиотеки много от тях липсват или са архивирани в картотеките под етикета пълна недостъпност.<sup>2</sup>“ За целите на настоящия анализ се интересуваме от текстове, илюстрации, графично оформление и полиграфия.

### **2.1. Исторически поглед върху развитието на българския буквар.**

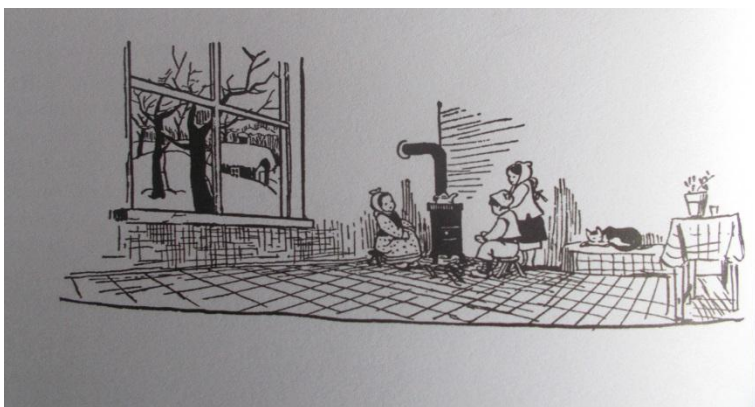
#### **Визуален и текстови прочит**

Първите илюстрации в българските буквари, в старопечатните издания от началото на XIX в., са украсни църковнославянски букви и дърворези с религиозни сюжети. За първи път в „Рибния буквар“, издаден през 1824 г. се появят гравюри със светски характер. По традиция, която се запазва до края на века, те са анонимни. Тази практика се променя след

---

<sup>2</sup> Стайков, А. , Цекова, С. Българският буквар. 200 години в първи клас. С., 2015. Стр. 7

Освобождението. В България пристигат чешки художници, които са носители на визуалната култура на Европа. В края на века те създават в страната „Рисувателно училище“. Първите му възпитаници съчетават европейската традиция с българските фолклорни особености в илюстрациите на българския буквар в началото на ХХ в. Най-големият разцвет в илюстрацията на българския буквар е между двете световни войни, когато този жанр по нищо не отстъпва на добрите европейски образци. Устремът в развитието на българската ученическа книжнина за началния курс на обучение е спрял след края на Втората световна война, когато се налага пропагандната естетика на социалистическия реализъм. Букварите се илюстрират от млади художници със забележителни умения и висока адаптивност към новата среда.



*Снимка 1. Илюстрация на Илия Бешков в буквар от 1941 г.. Стилът му провокира любопитството и детската фантазия*

*Снимка 2. Илюстрация в буквара на Дора Габе на художниците Никола и Невена Тузсузови, 1936 г.*

След 1989 г. издателствата продължават да ангажират успешни художници, които обаче трудно преодоляват инерцията на социализма. Ще минат години докато илюстрациите и оформлението на българските буквари се доближи до добрите образци в европейското книгоиздаване за деца.

През двата века от своето съществуване българският буквар се е радвал на засилен интерес от именити писатели и художници. Сред авторите на текстове срещаме имената на Елин Пелин, Ран Босилек, Дора Габе, Елисавета Багряна, Ангел Каралийчев и т.н. Много известни художници са автори на илюстрации, сред които Александър Божинов, Петър Морозов, Иван Славов, Нева и Никола Тузсузови, Илия Бешков, Владимир Коновалов, Любен Зидаров и много други. Илюстрациите надграждат букварното съдържание с много

по-плътна информация за обществените отношения в епохата, в която са създадени. Най-голямо влияние върху оформянето на съвременния български книжовен език с различни нововъведения имат букварите на Петър Берон, Георги Бусилин, Драган Манчов, които започват дългата букварна традиция в България.<sup>3</sup>

### 2.1.1. „Маймунат твърде прилича на човека...“

*Платона попитаха: Какво е различието между учена и неучена човека?*

*А той рече: Каквото е между целителят (хекиминат) и болниат.<sup>4</sup>*

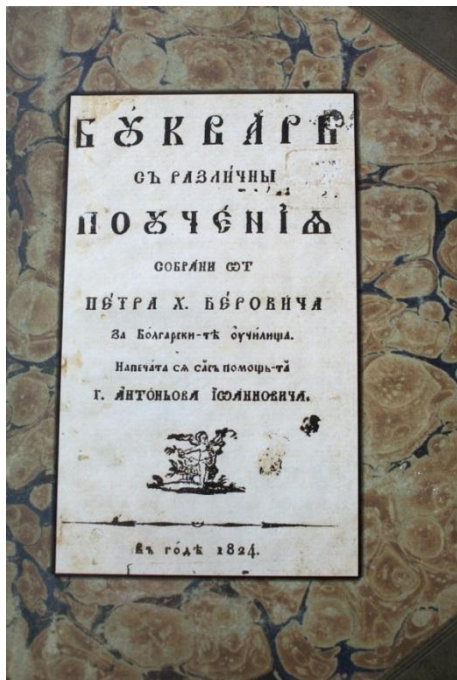
*Из „Буквар с различни поучения“, 1824 г.*

„Буквар с различни поучения“, известен повече като „Рибен буквар“ на д-р Петър Берон, е забележителна книга на Българското възраждане. Издаден през 1824 г., в гр. Брашов, Трансилвания, той е новост в много отношения. Той е първата новобългарска светска книга, която става любимо четиво на малки и големи в продължение на половин век. Букварът е и първата книга написана на жива народна реч из областта на североизточните балкански говори. Книгата е с обем само 140 страници малък формат, но е изиграла огромна роля за разпространението на просветата сред

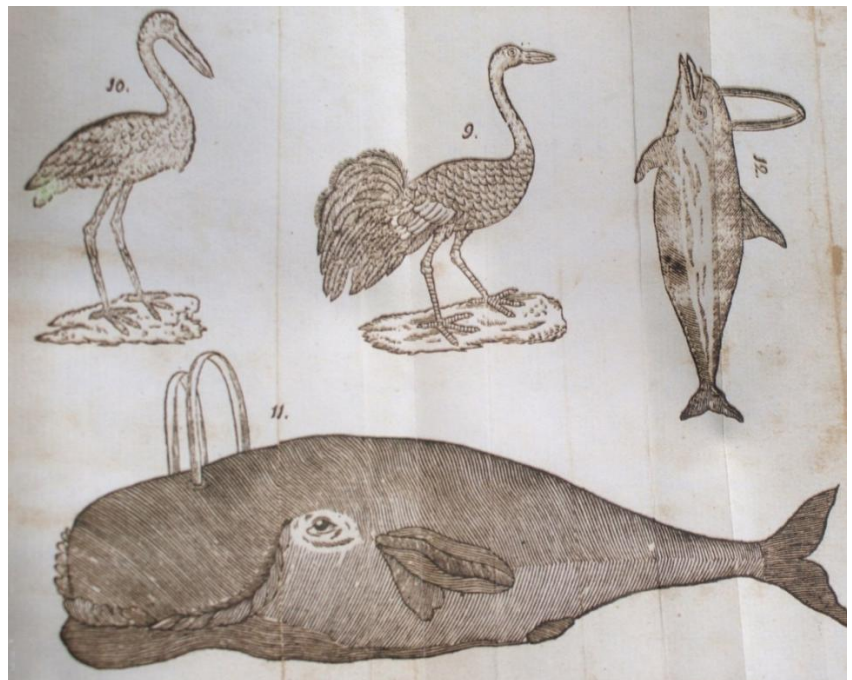
---

<sup>3</sup> Пак там.

<sup>4</sup> Буквар с различни поучения. Рибен буквар, Юбилейно издание, Национален музей на българската книга и полиграфията С., 2004. Стр. 95



Снимка 3. Корица „Буквар с различни поучения“, 1824 г.



Снимка 4. Илюстрациите, дали популярното заглавие „Рибен буквар“. Автор неизвестен

българското население и е съдействала за оформянето на новобългарския книжовен език. Принос на този буквар и на неговия автор е новият метод за изговор на буквите, т.нар. звуков, при който всяка буква се изговаря със съответния ѝ звук – напр. а, бѣ, вѣ, гѣ, дѣ, наместо практикуваното в килийното училище букуване. При последното буквите се изговарят с имената си – аз, буки, веди, глагол и пр. Така например, думата баба се е четяла по следния начин – буки, аз - ба, буки, аз - ба.<sup>5</sup>

Много важно послание е заложил авторът в „Рибния буквар“ и то е моделирането на човека. Книгата съдържа осем дяла. Същинският буквар е само първия дял, в който са поместени азбуката и граматични указания. Следват дяловете посветени на молитви, добри съвети, умни отговори, басни, различни истории, които наподобяват днешните читанки и имат за цел нравствено възпитание на децата. Изключително интересен е най-големият седми дял, наречен „Фисически сказания“. В него Петър Берон, за първи път в учебната ни книжнина, описва често употребявани домашни и чужди продукти като сол, кафе, захар, тютюн, говори за чуждоземни животни и птици като маймуна, слон, носорог, крокодил, кит, разказва за пчелите и мравките, дава елементарни здравни съвети. Към тях той прилага изображения на някои от описаните животни, събрани в таблици в края на буквара. Последният, осми дял е посветен на аритметиката.

<sup>5</sup> Пак там. Стр. 292

„Рибният буквар“ изоставя традициите на килийното училище и бързо става любима книга, не толкова сред децата, колкото сред възрастните. През втората и третата четвърт от XIX в., той е бил и най-разпространената българска книга.<sup>6</sup>

За първи път образ и текст са събрани в буквара на Драган Манчов. Той излиза през 1869 г. и до края на века има 33 издания. Богато илюстрирана, тази книга е допълвана с всяко следващо издание. Драган Манчов познава трудовете на Ян Коменски и ги прилага в буквара си. Той използва нагледни материали, за да подпомогне обучителния процес. Букварът е наречен „Бащин език за малки деца“.<sup>7</sup> Художниците на илюстрациите също не са известни. Текстовете и изображенията са мислени да дават допълнителни знания на децата за предмети и животни. Напомнят се и християнските добродетели и морал.

Буквар с нагледни картинки и шарки излиза през 1874 г. Негов автор е Йосиф Ковачев, педагог по образование. Текстовете в него са на българска тематика. Кратки басни и поучителни материали продължават традицията на „Рибния буквар“ децата да получат основни познания за света и за моралните ценности. Прави впечатление, че облеклата в илюстрациите не са характерни за страната, а в духа на традицията от това време, художниците не са известни.<sup>8</sup>

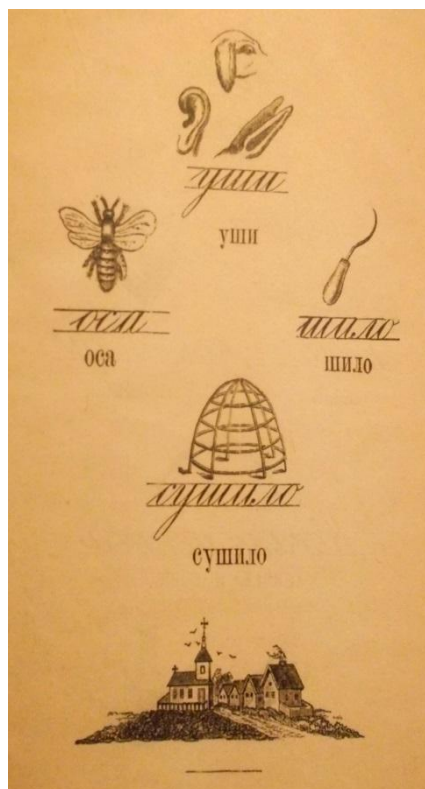
---

<sup>6</sup> Стайков, Ст. Д-р Петър Берон и неговият „Рибен буквар“. С., 1949.

<sup>7</sup> Стайков, А., Цекова, С. Българският буквар. 200 години в първи клас. С., 2015. Стр. 20

<sup>8</sup> Пак там. Стр. 24





Снимка 7. „Бащин език за малки деца“ с автор Драган Манчов. За първи път в българския буквар се комбинира текст и изображение.



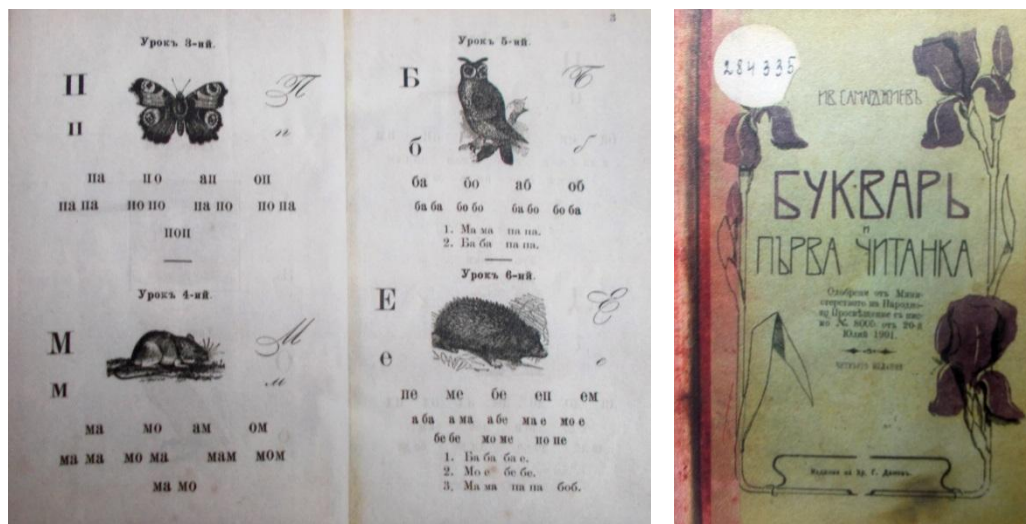
Снимка 8. Нагледни картини и шарки в „Български буквар по звучната метода“. Годината е 1874-та

„Малък буквар“ се нарича букварът на кмета на София Иван Славейков. Европейец по дух, той цени красивата книга и създава изящен и богато илюстриран буквар. Полиграфското изпълнение на книгата е отлично – чисти и детайлни гравюри, отпечатани на бяла жилава хартия. В текстовете се промъква и религиозно съдържание. Ръкописните текстове в учебника са написани с популярния по това време в Европа шрифт „англѣ“. По същество това са калиграфски украсни букви с декоративен характер, крайно неподходящи за ученици. Рисунките и гравюрите в книгата не са с български автор, както и облеклото в илюстрациите. В страната все още не са се появили художници, с капацитета да илюстрират детски буквар.<sup>9</sup>

Първият буквар в страната, в който илюстрациите са дело на български художник, е „Буквар и първа читанка“ на известния педагог Иван Самарджиев. В текстовете, поместени в буквара, той търси полезното и ги превръща в достъпен курс по практически морал. За

<sup>9</sup> Пак там. Стр. 32

първото издание на буквара работи младият художник Петър Морозов, който илюстрира разказите в буквара със серии от последователни сцени.<sup>10</sup>



Снимка 9. „Малък буквар“ на кмета на София Иван Славейков, 1885 г.

Снимка 10. „Буквар и първа читанка“ с авторски илюстрации от български художници, 1901 г.

Първите социално ангажирани илюстрации намираме в изданието през 1906 г. „Буквар и първа читанка“ на П. Събев. Текстове са в духа на християнския морал и наставления. Художникът Иван Славов, познат с живописите и карикатурите си, съумява да предаде в илюстрациите си страданията на болни и бедни.<sup>11</sup>



<sup>10</sup> Пак там. Стр. 38

<sup>11</sup> Пак там. Стр. 42

*Снимка 11. „Буквар и първа читанка“ от 1906 г. Появява се съчувствието. Много от илюстрациите на Иван Славов описват как децата помагат на болните си родители, на възрастни хора, на съседни, грижат се за домашните животни.*

*Снимка 12. В „Буквар и първа читанка“ от 1914 г. Александър Божинов запознава децата с буквата О, чрез история за детската съпричастност.*

Първият учебник, в който графичното оформление и илюстрациите са дело на един художник, е „Буквар и първа читанка“ на Гъчо Балтаджиев от 1911 г. Художник е Александър Божинов, млад и талантлив автор, който свързва илюстрациите с конкретния разказ. Това е един от най-красивите буквари от този период, наситен с пълноцветни визуални разкази и изпълнени в различни стилове – сецесион, импресионизъм и т.н.<sup>12</sup>

Във времето между Балканските войни и Първата световна война полиграфията вече е с високо качество, а книгите, издавани в България са сравними с европейските. Художниците стават по-смели, експериментират със стиловете и композицията на елементите. Текстовете в букварите отразяват страданията и последствията от войната, а основни теми стават бедността, загиналите във войната, сирачетата.

През 1917 г. излиза „Буквар и първа читанка“ със съставител Иван Самарджиев и художник Симеон Велков. Книгата е забележителна с качеството на илюстрациите, които по невероятен начин претворяват детските характери и се вживяват в случките. Децата в илюстрациите са тъжни и весели, послушни и пакостливи.<sup>13</sup>

Едни от най-добрите буквари, прекрасни образци на книгоиздаването в България, са издадени между двете световни войни. Текстовете в тях са дело на Елин Пелин, Ран Босилек, Дора Габе, Елисавета Багряна и т.н. Илюстрациите са поверени на опитни детски илюстратори, каквито са Вадим Лазаркевич, Илия Бешков, Александър Божинов, Никола Тузсузов и др. Характерно за времето е преплитането на сецесиона и други стилове с традиционни фолклорни елементи. Учебниците са изящно оформени, с четлива калиграфия, декоративни винетки, наситени цветове, бяла плътна хартия. Това свидетелства за повишените изисквания на писатели, художници и читатели към книгата.

---

<sup>12</sup> Пак там. Стр. 44

<sup>13</sup> Пак там. Стр. 58





Снимка 13: „Буквар и първа читанка“, 1920 г. Художник е Иван Василев.

Снимка 14: „Букварче и първа читанка“, 1936 г. Илюстрациите са дело на Георги Атанасов.

Изключително интересен от този период е букварът на Дора Габе и художниците Тузсузови – „Буквар и първа читанка“ от 1936 г. Букварът печели конкурс на Министерство на народното просвещение, а загубилите кандидати завеждат дело срещу авторите, с едно основно обвинение – Дора Габе е с еврейски произход. Въпреки това Министерството одобрява и преиздава буквара чак до 1940 г. В него са включени разкази и стихове на редица видни български автори. Това са Елин Пелин, Ангел Каралийчев, Стоян Чилингиров, Тодор Влайков, Елисавета Багряна и т.н. Изключително достойнство на буквара, в резултат на включения авторски състав, е богатият и красив език. Художниците са опитни илюстратори и декоратори. Никола Тузсузов е един от първите български художници, който се грижи за цялостното оформление на книгата – заглавия, детска калиграфия, цветни илюстрации, графични рисунки. Въпреки, че не достигат до задълбочено изобразяване на емоционалния свят на децата, Тузсузови оформят красив визуален свят.<sup>14</sup>

През 1936 г. излиза и друг важен буквар с автори Геньо Дочев и Анастас Мандов. Споменаваме го тук, заради художника и изключителен естет Георги Атанасов (Снимка 14 и 15), който заема сериозна място в детската илюстрация през 30-те години. Той налага стилистиката на преплитане на сецион и български народни мотиви, за който е носител на международни награди.

<sup>14</sup> Пак там. Стр. 72



1. Нашият цар  
България се управлява от цар. Негово  
Величество българският цар се нарича Борис  
Трети. Той живее в столицата София.

2. На пазар  
- Колко яйца носиш? - Петнадесет кокоши и  
пет пачи. За яйцата ще ми дадеш газ, кибрит,  
сол и за Ганча малко бонбони.



Снимка 15. „Букварче и първа читанка“, 1936 г., илюстрирана от Георги Атанасов. Текстът към снимката гласи: „България се управлява от цар. Негово величество българският цар се нарича Борис Трети. Той живее в столицата София.“

Снимка 16. „Буквар и първа читанка“ от 1941г. Художник е Илия Бешков, проф. по илюстрация в Художествената академия. Текстът, към който е илюстрацията, гласи: „И през зимата е весело. Азъ, Зорка и Васко играемъ разни игри. После четемъ и си разказваме приказки около печката.“

През 1941 г., в разгара на Втората световна война, излиза „Буквар и първа читанка“, на Живко Симеонов и Христо Т. Нейчев. Лошо отпечатан, поради затруднените доставки на хартия и бомбардирането на печатниците, той съдържа невероятните тушови рисунки на Илия Бешков (Снимка 16). Работата му като карикатурист бива силно цензурирана, което го насочва към илюстрациите за деца. Той има неповторимо отношение към детското любопитство и фантазия. Провокира децата с композиции, скрити закачки и отворени сюжети, постижение, което трудно се среща в българската букварна традиция.<sup>15</sup>

## 2.1.2. „Ю“ – като Юрий!

„Юрий Гагарин,  
Къде си летял,  
Бързо ли хвърка  
Корабът бял...“

<sup>15</sup> Пак там. Стр. 76

След 1945 г. текстовете и илюстрациите в българските буквари са подчинени на комунистическата идеология и утвърждаването на социалистическата власт. В българския буквар се появяват предмети символи като сѐрп и чук, влакове, танкове, пушки, комбайни и трактори и т.н. Появяват се лозунгите, а водещи теми стават трудът, здравето семейство, редът и дисциплината. Децата в учебниците са примерни и грижовни. Чисто визуално съжителстват фолклорно-приказни мотиви и монументална живопис, романтизирани селски и градски трудови обекти, герои на социализма. Автори и съставители на буквари са автори като Ангел Каралийчев, Леда Милева. Сред най-изявените автори на детски илюстрации от този период са Любен Зидаров, Иван и Мира Йовчеви, Доньо Донеv, Текла Алексиева. Издават се тематични буквари като „Буквар за възрастни“ на Мара Пуховска, 1948 г., „Социалистически буквар на турски език“ от 1952 г., „Буквар за глухонеми деца“ с графични картини и букви за глухонеми, също издаден през 1952 г., „Буквар и първа читанка за слабовиждащи деца“ от 1969 г., „Alfabe“ – буквар на турски език, изящно илюстриран от Любен Зидаров, през 1970 г.

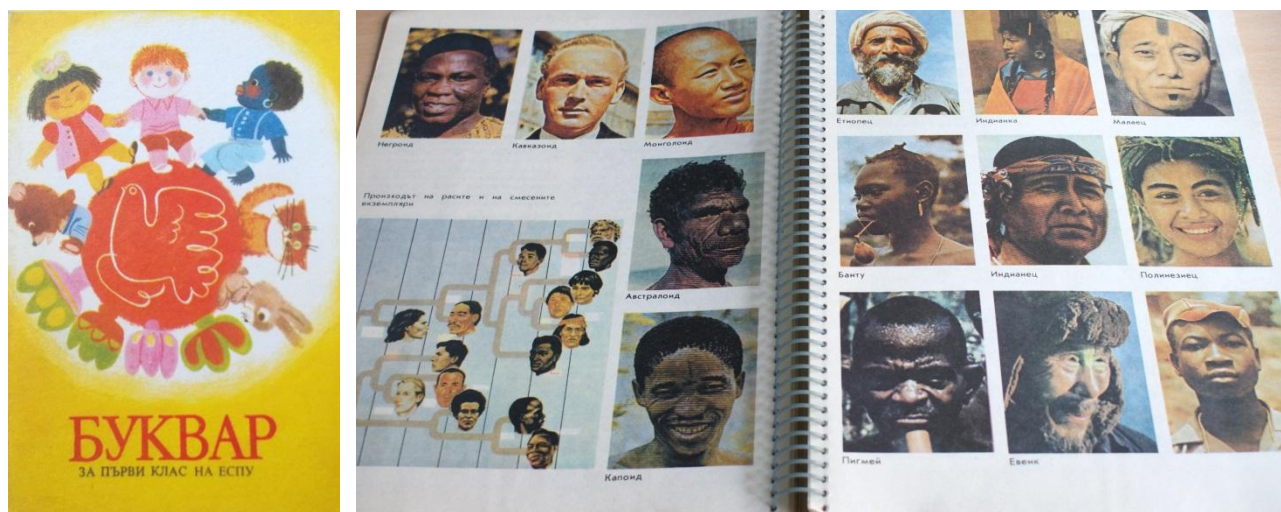


Снимка 17-19: Буквари от социализма – на турски език и за деца със специални образователни потребности

Интерес за настоящия анализ представлява политиката на интернационална дружба, следвана от Българската комунистическа партия. Децата се възпитават в дух на интернационализъм, идилия, мир и дружба с деца от други раси. През 80-те години културната и образователната политика на подрастващите е свързана с Международната детска асамблея „Знаме на мира“ 1979 – 1989 г. Темата за дружбата и мира присъства и в илюстрациите и в текстовете на учебниците.



Чисто визуално деца от различни раси присъстват в илюстрациите на букварите и дори на кориците. Така например на корицата на „Буквар за първи клас на ЕСПУ“ от 1981 г.<sup>16</sup>, са изобразени деца с различен цвят на кожата.



Снимка 20: Корица на „Буквар за първи клас на ЕСПУ“ от 1981 г.

Снимка 21: Произход на расите и смесените екземпляри<sup>17</sup>

„Буквар“ от 1979 г. е експериментален проект, поръчан от Людмила Живкова. За създаването му са впрегнати плеяда от известни писатели и художници. Под ръководството на Благовест Сендов, министър на образованието по това време, работят Георги Ангушев, Тодор Бояджиев, Владко Мурдаров, Валери Петров и много други автори. Художници са Доньо Донеv, Текла Алексиева и т.н. Издаден е от Проблемна група по образованието при БАН. Известен още като „Сендовската система“, той обединява различни учебни дисциплини. Приема се със смесени чувства, тъй като системата изключва оценяването до пети клас, от буквара отпадат ръкописните букви и т.н. „Букварът“ е изключително интересен от визуална гледна точка, защото задава тенденции, особено в посока на усложняване на визуалната концепция, които намират приемственост в развитието на българския буквар.

<sup>16</sup> Сред художниците на буквара е и Владимир Димитров-Майстора.

<sup>17</sup> Учебник за четвърто отделение – 2. С., 1983 г.



Снимка 22: Сендовският „Буквар“ от 1979 г. Художник на корицата е Доньо Донев.

Снимка 23: Учебник за четвърто отделение – 2 от 1983 г. Художник на корицата е Доньо Донев.

За „Буквара“ са характерни текстове, които провокират с темите си. Авторите са включили в него в максимална степен езиковата игра. Книгата изобилства от звукоподражателни текстове и скоропоговорки, функционално свързани с изучавания материал.

**У** на **у**ръката стисна.  
 — Аз съм печатна.  
 — Аз — ръкописна.  
 ●  
 — Малко **у**, недей се бута,  
 тук сме само главни **У**та!

**АЛЕНА ФАНЕЛА**  
 Филип се смяташе за голям философ. Знаеше, че алена фанела се чете алена фанела и наопаки. Ако я накапе, ще я обърне и готово. Накапа я със сос от боб. Но боб и сос наопаки също се четяха боб и сос. Така че алената фанела трябваше дълго да се обръща в пералната машина, за да стане отново алена.

**МАЛКИЯТ ЕР**  
 Обидиха Малкия Ер. Малък бил. Не искат другите букви да играят с него. Пеят му: „Ти си малка буква, дребна, в азбуката непотребна!“ Заплака Малкия Ер и си отиде. После обаче заплакаха буквите. Толкова думи не могат да напишат без него. Бульонът ставаше булон. Гьонът — гон. А най-зле се чувствуваше гьолът — гол! Извиниха се на Малкия Ер, той се върна в играта и всички заедно запяха: „Мъничка или голяма, непотребна буква няма!“



Снимки 24 – 27: Текстове и илюстрации от Сендовския „Буквар“, 1979 г.



Любопитно е да се споменат част от темите в „Учебник за четвърто отделение – 2 от 1983 г., също част от известната „Сендовска система“. Учебникът започва с текстове, посветени на страни и народи, на човешките раси (*Снимка 21*), религията, на политеистичните и монотеистичните религии, различни чувства като уважение, обич и омраза, основни философски категории и т.н., теми, които по някакви причини ще отсъстват от учебниците след промените през 1989 г.

*Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Политологичен център и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България.*